

Ekolojik Denge ve Etik: Azerbaycan'ın Çevre Politikalarına Genel Bakış

Ecological Balance and Ethics: An Overview of Azerbaijan's Environmental Policies

Çalışma Başvuru Tarihi: 11.02.2025

Çalışma Kabul Tarihi: 01.05.2025

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi

Ali TAGHIYEV*

Anahtar

Kelimeler:

Çevre etiği, İklim,
BM, Azerbaycan,
Ekolojik Denge.

ÖZET

Her ne kadar doğayı dışlayan fertler olsada, doğayla bir birleşim içerisinde olduğumuz inkâr edilmeyecek derecede gerçektir. Doğadan almış olduğumuz fiziksel veya ruhsal enerji, pozitif yönlüdür. Hızla gelişen dünyada iş gücüne olan taleplerin etkisiyle birçok ülke, kendi dahilinde nüfus artışına başvurmaktadır. Buna Hindistan, Çin ve Amerika örnek verilebilir. Dünya da her artan nüfus sebebiyle çevreye olan ilgisizliğimiz dahada artmaktadır. Bu nedenle etik kavramı, doğayla olan bağlantımızdaki kopuklukları aradan kaldırmaya yardımcı olan bir bileşim gibidir. Çevre ve etik bağlantısını güçlendirmek için postmodern dönemin koşullarına göre etik kuramı geliştirilmeli ve gerekirse okullarda bununla ilgili dersler yer almalıdır. Bu makalenin ele alınma nedeni günümüzde en önemli sorunlardan biri olarak kalan ve kötü yönden büyümeye devam eden iklim değişikliğine karşı çevremizin korunması ve çevrenin korunmasıyla birlikte iklim sıcaklığını minimal dereceye indirmeye destek olmak ve Azerbaycan da çevre sorunlarına yanıt olarak ortaya çıkan ve çevre bilincini geliştirmeyi hedefleyen eylem ve yaklaşımların, refah seviyesinin yüksek olduğu bir çevrede yaşama hedefinin gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktır. **Araştırma Bulguları:** Bu makale, literatür taraması ve mevcut çevre sorunları ile etik yaklaşımların analizi yoluyla hazırlanmıştır. Araştırma bulguları, çevre sorunlarının küresel ölçekte giderek arttığını ve bu durumun etik değerlerle olan ilişkimizde bir kopukluk olduğunu göstermektedir. Postmodern etik anlayışının çevre sorunlarına çözüm odaklı yaklaşımlar sunabileceği ve eğitim yoluyla çevre bilincinin artırılacağı tespit edilmiştir. Azerbaycan özelinde yapılan değerlendirmede ise, ülkedeki çevre sorunlarına yönelik atılan adımların ve geliştirilen yaklaşımların, sürdürülebilir bir çevre ve yüksek refah seviyesine ulaşma hedefine katkı sağlamıştır. **Araştırma Yöntemi:** Bu çalışma, nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde yürütülmüştür. İlgili literatür (akademik makaleler, kitaplar, raporlar) taranarak çevre etiği, postmodern etik ve Azerbaycan'daki çevre sorunları ve çözüm yaklaşımları hakkında bilgi toplanmıştır. Toplanan bilgiler analiz edilerek sentezlenmiş ve makalenin temel argümanları oluşturulmuştur.

ABSTRACT

Although there are individuals who exclude nature, it is an undeniable reality that we are in unity with it. The physical or spiritual energy we receive from nature is positively oriented. Due to the demands for labor in the rapidly developing world, many countries are resorting to population growth within their borders. India, China, and America can be given as examples of this. With each increase in the global population, our indifference towards the environment further increases. For this reason, the concept of ethics is like a synthesis that helps to eliminate the disconnections in our relationship with nature. To strengthen the connection between the environment and ethics, an ethical theory should be developed according to the conditions of the postmodern era, and if necessary, related courses should be included in schools. The reason for addressing this article is to protect our environment against climate change, which remains one of the most important problems today and continues to worsen, and to support minimizing the global temperature through environmental protection. It also aims to contribute to the realization of the goal of living in an environment with a high level of welfare through the actions and approaches that have emerged in response to environmental problems in Azerbaijan and aim to develop environmental awareness. **Research Findings:** This article was prepared through a literature review and the analysis of current environmental problems and ethical approaches. The research findings indicate that environmental problems are increasing globally, and this situation shows a disconnection in our relationship with ethical values. It has been determined that the postmodern ethical understanding can offer solution-oriented approaches to environmental problems and that environmental awareness can be increased through education. The evaluation specific to Azerbaijan shows that the steps taken and the approaches developed regarding environmental problems in the country have the potential to contribute to the goal of achieving a sustainable environment and a high level of welfare. **Research Method:** This study was conducted within the framework of qualitative research methods. Relevant literature (academic articles, books, reports) was reviewed to gather information on environmental ethics, postmodern ethics, and environmental problems and solution approaches in Azerbaijan. The collected information was analyzed, synthesized, and the main arguments of the article were formed.

Keywords:

Environmental Ethics,
Climate, UN,
Azerbaijan, Ecological
Balance.

* Arş. Gör., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Tarih Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Kafkasya Tarihi Bölümü, alitagiye29@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5374-1281

1. GİRİŞ

Yaşamsal dünyamızın, paylaşmış olduğumuz ortak hayat veya ortak yaşamla birlikte, günümüzde bu yaşam için âdem oğlunun ussal yaklaşması gereken doğa kuralları vardır. Çünkü doğaya sevgi verirken karşılığında saygıyı hak ederiz, darbe vuracak olursak, karşılığında doğa tarafından ödeyemeyeceğimiz ağır bedelleri olur. Yakın Çağdan beri gelişen endüstri neticesinde insan yaşamı için yaratıcı başarının üstünlüğü, bir taraftan da insanın doğa tarafından yenilgiye uğratılması şüpheleri rasyonel düşüncede şüpheler uyandırmıştır. Zira aç gözlülük ve hırsın gelişmiş olduğu yaşamda doğanın doğal kalmasını engelleyen insansal canavara karşı, doğa duyarsız kalmamız ve ekosistemde anormal iklim değişikliği yaratmış ve netice itibarıyla orman yangınlarının artışı, sel felaketlerinin yaşanması ve anormal sıcaklıklar nedeniyle bazı bölgelerin susuz kalması gibi örnekler, insanlığa ders niteliğinde bir açık uyardır. Zira insanoğlunun doğaya karşı kullanmış olduğu mermi kendisine dönük olarak hareket etmeye devam etmektedir.

Ekolojik denge ve etik, dünya genelinde çevre politikalarının sürdürülebilirliğini sağlayan iki önemli konsepttir. Doğal kaynakların kapasitesinin sınırlı olduğu ve insanın çevre üzerindeki etkisinin arttığı bir çağda, sürdürülebilir kalkınma ve çevre koruma politikalarının önemi artmaktadır. Azerbaycan, coğrafi konumu, zengin doğal kaynakları ve hızla gelişen ekonomisiyle, çevre etiği ve ekolojik denge konularında önemli adımlar atmak mecburiyetindedir. Ülkenin hem yerel hem de küresel çevre sorunlarına duyarlı politikalar geliştirmesi, doğal kaynakları koruyup gelecek nesillere aktarma konusunda dikkatli adımlar atması önemlilik teşkil etmektedir. Bu bağlamda Azerbaycan çevre hakları, ekolojik dengenin korunması ve etik değerlere saygı arasında dengeyi sağlayabilir. Bu çalışmanın amacı Azerbaycan'ın çevre politikasını, ekolojik denge ve etik politika perspektifinden incelemek ve ülkenin bu alandaki yaklaşımlarını ve uygulamalarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Azerbaycan'da bilhassa bazı etkenlerde vardır ki çevre sorunlarının gündeme gelmesine yol açmıştır. Örneklendirmek gerekirse:

- Ülkede zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarının bulunması ve bu dalın hızlı büyümesi etrafa ciddi ziyan vurmuştur. Bu zararlar arasında petrol sızıntıları bölgede su kaynaklarının kirlenmesine ve toprak erozyonu gibi sorunları ortaya çıkarmaktadır
- Hazar denizine komşu olan devletler dahil olmakla, gaz ve petrol arama çalışmaları neticesinde deniz kirliliğine sebep yaratmıştır.

- Birçok devlette, madencilik çalışmalarında ve özellikle gümüş, altın gibi kaynakların cevherden ayrıştırılmasında için kullanılan siyanür gölleri denetimsiz kaldığı vakit, bölgesel sorunlara neden olmaktadır.
- Bir diğer konuya, birçok devlette olduğu gibi Azerbaycan'da tarım alanlarında toprağın bilinçsiz şekilde kullanılması neticesinde, toprağın tuzlanmasına ve verimin düşmesine neden olmaktadır.

Araştırma Sorusu: "Azerbaycan'ın çevre politikaları ekolojik dengeyi koruma ve çevre etiği ilkelerini gözetmede ne ölçüde etkili olmuştur ve bu politikaların sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkısı nasıl değerlendirilebilir?" Bu araştırma sorusu, Azerbaycan'ın çevre politikalarının hem ekolojik hem de etik boyutlarını incelemeyi ve bu politikaların uzun vadeli etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Çevre Etiği

Literatürde çevreye karşı etik yaklaşımlar genellikle üç aşamalı olmuştur. Bunu çevreye karşı üç merkezci ilke olarak da değerlendirilebiliriz. Bunlar sırasıyla İnsan Merkezci, Canlı Merkezci ve Çevre merkezci olarak üç başlıktan oluşmakta ve her biri birbirine bağlı bir organizma gibidir (Kayaer, 2013: 69). Konuya, çevre etiği nedir? Sorusuyla başlamakta yarar vardır. Çevre Etiği, doğa ile insanların ortasında yer alarak, ahlaki ilişkileri inceler. Burada ana köken insanlığın canlı ve cansız unsurlara karşı nasıl bir biçimde yaklaşması gerektiği, çevreciler tarafından savunan bir model olarak da bilinir. Çevre etiğinin temelinde felsefi bir bakış yatar. İnsanın nasıl çevreye uyum sağlayacağı ve çevrenin insana nasıl uyum sağlayacağı konuları üzerinde yoğunlaşır. Zira en esas da bu konuda insanın doğayla veya çevreyle ilgili sorumluluğu üzerinde durur (Akalin, 2022: 20). Çevre severler, çevrenin korunması ve savunulması ya da çevrenin iyileştirilmesi için eylem düzeyinde faaliyetlere yürütmektedirler. Çevre bilimiyle ilgili G. Perkins March, Rachel Carson, Garret Hardin gibi isimler eserleriyle çevre bilimine katkılarda bulunmuşlardır (Kayaer, 2013: 66). Çevrenin insanoğlu tarafından korunulması düşüncesi tarihsel kökene sahip olsa da 1960 senesinin sonundan yeni örgütlenme şekillerinin ortaya çıkmasıyla beraber çevre korunması siyasi arenada ün kazanmaya başlamıştır (Roussopoulos, 2017: 58). Soğuk Savaş döneminin ortaların da dünya için tehlike sayılan atom bombası ve kimyasal silahların azaltılması konusu, kısacası kitle imha silahlarından arınma mevzusu ve çevre korunması fikri, aktif siyasetin bir parçası olmaya başlamıştır (Öztürk, 2017: 445).

Etik konusuna kavram olarak bakılırsa, Yunanca ethos (kişilik) sözünden türemiştir. Doğru hareketleriyle iyi insan olmak fikrini kendinde barındırır (Kesgin, 2009: 145). Etik kendine

göre kollara ayrılır bunlar esasen; normatif, meta, betimleyici etiklerdir. Betimleyici etik için önemli olan ahlaki normların varlığıdır. Yani insanın insansal olarak ahlaki olarak tasvir edilmesi gibi (Kesgin, 2009: 143-160). Antik Yunan'da ilk başlarda kullanılan "ethos" kelimesi bölgeni tarif etmek için ifade olunmuştur. Fakat bu anlam Aristoteles'in fikrilerinin etkisi altına düşerek, filozofun ethos'u insan yaşamıyla ilgili olduğunu belirterek habitatları dikkate almamaktadır (Artuç, 2021: 157). Yani diğer canlıları yaşadığı doğal çevreyi göremezden gelmiş ve insanı daha çok yüceltmıştır. Fakat insanın da diğer canlılar gibi doğaya bağlı olduğunu ve insanın yaşadığı habitatı görmezden gelmesinin mümkün olmadığını söylenebilir. İnsanların çevre koşullardan etkilendiğini ve çevreden fayda ve zararda göreceği söz konusudur. Hava, su, toprak iklim ve fotosentez gibi ekolojik kaynaklar hayatımız için yaşam ve ölüm mevzusudur (Artuç, 2021: 157). İnsanların çevreni bilinçsiz şekilde kullanması vakası yaşam için tarihsel bir geçmişi vardır. Mesela Sümerlerde bazı kentlerin insanlar tarafından terk edilmesi nedeni ekim biçimiyle uğraşanların topraklarda haddinden fazla su ve tuz tutmasıyla beraber bir takım iklim değişikliği yaşanması nedeniyle topraklarda kuraklaşmaya sebebiyet yaratmıştır (Roussopoulos, 2017: 15). Platon döneminde Attica şehrinin tepelik alanlarında otlatılan hayvanların tepelerde toprakların erozyona uğramasından ve bazı alanlarda odunun kullanılması için ağaçların kesilmesi konusunda yönetime şikayetlerde dönemin kayıtlara geçmiştir (Roussopoulos, 2017: 15). Bir diğer örneğe bozkırlarda yaşayan halkların hayvanlarının sürü halinde otlamaları nedeniyle bazı bitki türlerinin sonunun gelmesine neden olmuş veya tepelerde toprak erozyona uğramıştır. Bu gibi örnekler günümüzde dahada fazlalık teşkil etmektedir ve post modern çağda insanlık tarafından çevreye olan yaklaşımları üç şekilde değerlendirebiliriz 1) Çevreye karşı duyarlı yaklaşımlar. 2) Çevreye karşı sömürgeci yaklaşımlar ve 3) Çevreye yönelik olumlu uygulamalar adı altında zararlı uygulamaların hayata geçirilmesi. Duyarlı yaklaşımlar genellikle çevre aktivistleri tarafından desteklenir. Amaç çevrenin insan eliyle tahrip olmasının karşısını almaya çalışmaktır. Sömürgeci yaklaşımda toprağı genellikle para olarak düşünüp, çevre yasalarına uymadan yer altı kaynakların çıkarılması sonucu çevreye ve en esası da diğer canlıların yaşam alanlarına verilen büyük zararlardır. Üçüncü yaklaşıma yorumsamacı şekilde bakılması gerekirse çevreye eylemsel yaklaşım bunun tam tersinin uygulanmasıdır.

2.2. Birleşmiş Milletler ve Çevre Sorunu

Dünyada hava kirliliğine karşı ilk kapsamlı yasa taslağı İngiltere'de 1863 senesinde kabul edilmiştir. Bu yasayla beraber Britanya'da ilk kirlilik denetim mekanizması kuruldu. Fakat 100 sene içerisinde benzer kurumların sayısı sadece 12 olabilmişti. Daha önce belirlediğimiz

üzere 1960 senesine kadar çevre ile ilgili herhangi önemli adımlar atılmamış, sadece çevre ile ilgili bir takım küçük aktiviteler yapılmıştı. Örnek Afrika'da yabani hayatı korunmasına yönelik bir girişimci hareket vardı, fakat bu girişim başarılı olamamıştı (Roussopoulos, 2017: 15). Medyanın gelişmesiyle birlikte artık dünyanın her tarafında çevre duyarlılığı ile ilgili yayımların yapılmaya başlamasıyla, işin siyasi boyutu değişmeye başlamıştır. Kimi devletler bunun savunucusu olmaya başlayacaktır (örnek Almanya). Sene 1972 artık çevreyle ilgili dünya 113 ülkenin katılımıyla Stockholm'de bir deklarasyon yayınlamaya hazırlanıyordu. İlk defa insanoğlu çevre konusunu ileri dereceye taşımıştı (United Nations: 2024).

Birleşmiş Milletlerin Çevre duyarlılığı konusunda 1972 senesinde İsveç'in başkenti Stockholm da 113 ülkenin katılımıyla "İnsan Çevresi" konferansı düzenlemiştir. Bu konferansta, 5-16 Haziran günleri arasında katılımcı devletler tarafından birtakım düşünceler ileri sürülmüş, kararlar kabul edilmişti. Stockholm konferansının, farklı bir özelliği ise insan ve çevreyle ilgili ilk konferansın olmasıydı. Konferansın ardından, 26 ilkeyi dahilinden bulunduran Stockholm Manifestosu, çevre sorunlarını uluslararası kaygıların ön saflarına taşımış ve endüstride gelişmiş ülkelerle ile geliştirmekte olan ülkeler arasında iktisadi büyüme, su, okyanus ve hava kirliliği ile dünya çapında insanların refahı arasındaki bağlantı konusunda bir diyalogun başlangıcını oluşturmuştur. Bir diğer farklı özelliği ise, bu dönemde Birleşmiş Milletler Çevre Programının (UNEP) kurulmasıydı (United Nations: 2024). Stockholm da düzenlenen BM kongresinden beri Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nden, Dünya Bankası da dahil olmakla önemli uluslararası örgütler çevre koruma planlamalarını icraya geçirmişlerdir. Stockholm konferansından önce tahminen 15 bin civarında olan çevre grupları bu konferanstan sonra artışa geçerek sadece 20 sene içerisinde 10 bin kadar yeni çevre grubu daha kayda geçmiştir (Roussopoulos, 2017: 17). Yaşanan gelişmelere neticesinde bazı yeni kararların da BM tarafından kamuoyunun bilgisine sunulmuştur. Kararların bazıları özetle bunlar teşkil etmektedir. İnsanın, olumsuz faktörlerin bir kombinasyonu tarafından ciddi şekilde tehdit altında olan yaban hayatı ve yaşam alanlarının mirasını korumak ve akıllıca yönetmek için özel bir sorumluluğu vardır. Bu nedenle, yaban hayatı da dahil olmak üzere doğa koruma, ekonomik kalkınma için planlamada önem kazanmalı. Dünyayı ilgilendiren atıkların çevreden temizlenmesi, sera gazı emisyonunun sınırlandırılması, yeni hukuki düzenlemelerin oluşmasına vurgu yapılmıştır (United Nations, 1995: 1-5).

Bu konferansın üzerinden 21 yıl sonra, UNEP 1992 tarihinde Brezilya'nın Rio de Janeiro şehrinde Çevre ve Kalkınma Konferansı geçirilmiştir. Bu konferansında mahiyeti isminden belli olduğu üzere çevre sorunlarıyla mücadele, engellerin ortadan kaldırılması ve mali açıdan çevre ile ilgili daha çok yatırım yapılmasıydı. Fakat, Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu'nun

sağlanmasına rağmen UNEP kuvvetli yönetsel yapı geliştirememiştir (Kayhan, 2013: 67). Bu konferans, aynı zamanda “Yeryüzü Zirvesi” olarak da bilinmektedir. Başlıktan da anlaşılacağı üzere çevre ve iklim değişikliği konusu artık uluslararası hatta küresel bir boyuta konferanstır. Konferansın sonunda birtakım bildirilere imza atılmıştır. Bunlar sırasıyla Rio Bildirisi, Rehberlik Bildirisi, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve iki uluslararası sözleşme, iki beyanat ve bir ana gündemden oluşan beş farklı uluslararası belge hazırlanmıştır. BM öncülüğünde yapılan bu toplantıları destekleyenler olduğu kadar eleştirenler de olmuştur. Örneğin bazı insanlar BM'nin gerçekleşmiş olduğu bu adımlar sadece bir formaliteden ibaret olarak görmüşlerdir. Bu nedenle de BM'yi eleştirmişlerdir. Ancak unutmamak gerekir ki bir sorunun varlığını tespit etmek, varlıkları kabul etmek ve çözüm için çaba sarfetmek önemli gelişmelerdir (Taghiyev, 2023: 618). Birleşmiş Milletlerin çevrenin kirlenmesi veya iklim değişikliği ile mücadele kapsamında olan beklentiler karşılamakta yeterli olmaması mümkündür. Çünkü üye devletlerin himayesi sınırsız değildir. Ayrıca üye devletler, uluslararası anlaşmalara imza atma konusunda çekince ortaya koyabilirler Tüm devletlerin konuyla ilgili yaklaşımları aynı ölçüde olmamaktadır. Birleşik Milletler de uluslararası ilişkiler arasındaki mesafeyi koruyarak bu doğrultuda ilerleme adımları atmaktadır. Ancak bu hızların kalıcılığı uluslararası kamuoyunun desteğine bağlıdır. Bununla birlikte BM vd. Uluslararası kuruluşlarca üye devletleri tarafından yönetilen küresel seçim seçenekleri de dikkate alınmaktadır. Yine bu kararın belirlenmesi için imza atan durumların belirli düzeyde denetimi yapılmaktadır. Fakat bu gelişmelere bakılırsa Dimitri Roussopoulos'un belirttiği üzere “çevrecilik önleyici olmak yerine reaksiyon olarak kalmaktadır” (Roussopoulos, 2017).

2.3. Azerbaycan'da Çevre Etiğine Yönelik Politikalar

Azerbaycan'da çevre problemi bilhassa Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından ve bu birliğe üye olan ülkelerin özgürlüğünü kazanmasından sonra ön plana çıkmaya başladı. Sovyetler zamanında çevre etiği sınırlıydı ve tabii kaynakların fazla kullanımı ve çevreye verilen zararlar göz ardı edilmekteydi. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan'ın iktisadi kalkınma aşaması döneminde, çevre sorunları daha da belirgin hale gelmeye başlamıştır.

SSCB'de farklı bir ideolojinin varlığı ile çevre konusunda, bilgilendirme lerin verilmesi daima önlenmekteydi. Netice itibarıyla çevre konusunda sorunlar tüm Sovyet devletlerinde olduğu gibi Azerbaycan cumhuriyetinden de yan çizmedi (Ökmen, 2000, 23). Sovyetler Birliği'nin çözülmesi sonucu, birçok sorun ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sorunlardan bazıları çevreyle ilgili konulardı. Azerbaycan Cumhuriyeti 1991 yılında bağımsızlığını ilan

etmesinin ardından Azerbaycan hükümeti çevre sorunlarını daha ciddiye almaya başladı ve çevre koruma yasaları çıkardı. Zira, Azerbaycan'ın uluslararası çevre anlaşmalarına taraf olması, cumhuriyetin uluslararası çevre ve ekolojik uygulamalara ve projelere katılması, hukuki bir tavır oluşturmuştur. Örnek olarak Azerbaycan, 1995 senesinde Landşaft ve Biyolojik Çeşitlilik Pan Avrupa Stratejisi", bir diğer önemli programsa "Avrupa İçin Ekoloji" programına katılmasıdır (Zengin ve Arabhanova, 2009, 12).

Çevrenin korunması ve uygulamaya geçirilmesi, devlet çevre kuruluşları 2001 yılında kurulan Ekoloji ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı ve 2009 yılında kurulan Azerbaycan Alternatif ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Devlet Ajansı tarafından düzenlenmektedir. Azerbaycan'da son on yılda uygulanan çevre programlarının temeli 2003 yılında atılmıştır. Aynı yıl içerisinde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından iki ulusal program onaylandı: Bunlar "Çevresel açıdan sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınma" ve "Ormanların restorasyonu ve ormanlık alanların artırılması" programlarıdır. Azerbaycan'da 2010 yılının "Ekoloji Yılı" ilan edilmesi ve BM Genel Kurulu tarafından 2011 yılının Uluslararası Orman Yılı ilan edilmesiyle bağlantılı olarak bölgede bir takım önemli çalışmalar yapılmıştır (Tahirli, 2024, 1817). Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ekoloji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, resmi sayfasında planlar ve programlarla ilgili konulara yer verilmiştir. Bu mevzular: Çevrenin korunması ve doğal kaynakların verimli kullanılması doğrultusunda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 2022-2026 sosyo-ekonomik kalkınma stratejisi, "Dünyamızın Dönüşümü" 2030 senesine kadar sürdürülebilir kalkınma alanında gündem "Sosyal Strateji" ve Azerbaycan Cumhuriyeti bölgesel 2019-2023 tarihli kalkınma programı ve Ekonomik Kalkınma Devlet Programı, su kaynaklarının verimli kullanımının sağlanmasına ilişkin 2020-2022 tedbir planı, toprak altının jeolojik etüdü ve 2020-2024 devlet programı, maden-hammadde tabanının verimli kullanılması yönünde hedefler belirlenmiş ve bu açıdan bazı hedeflere ulaşılmış bazı hedeflerse plan çerçevesinde yürütülmeye devam etmektedir (Ekoloji və Təbii Sərvətlər Nazirliyi: 2024). Azerbaycan kara ile olumlu çevre programları gerçekleştirdiğini söylemek mümkün, fakat, Bakü şehir merkezi dışında, Bakü'ye yakın olan kasabaların bazılarında çevre kirliliği gündem olmaya devam etmektedir. Bir diğer konuya şehirlerin birçoğunda çevre temizliğine özen gösterildiği gözle görülür bir kanıttır, ancak bazı şehirlerde vardır ki, şehrin merkezine uzak olan yerlerde aynı durum söz konusu bile değildir.

Her devlet de çevre ile ilgili yasalar olduğu gibi, Azerbaycan Cumhuriyetinde bununla ilgili yasalar vardır. Mesela anayasada belirtilen, atıklar hakkında yasanın birinci maddesinde, bu konular yer almaktadır:

- Endüstriyel atık: Üretim veya iş (hizmet) süreci sırasında oluşan ve orijinal tüketici özelliklerini tamamen veya kısmen kaybetmiş hammadde, malzeme, madde, yarı mamul, ürün ve diğer ürünlerin kalıntıları; üretim tesisi bulunmayan ve özel kullanımları nedeniyle teknolojik bir prosese katılmayan aynı menşeli element ve maddeler,
- Evsel atık (katı evsel atık): Nüfusun yaşamsal faaliyeti sonucu yerleşim alanlarında üretilen nesneler, maddeler ve malzemeler.
- Tehlikeli atık: Tehlikeli özelliklere sahip, halk sağlığına ve çevreye doğrudan veya potansiyel bir tehdit oluşturan patlayıcı, yanıcı, oksitleyici, toksik, bulaşıcı, aşındırıcı ve ekotoksik maddeler içeren atıklar.
- Güvenli atık: Çevre üzerinde doğrudan tehlikeli etkisi olmayan atıklar.
- Geri dönüştürülmüş hammaddeler: Teknik veya teknolojik yeteneklerin yanı sıra ekonomik verimlilik de dikkate alınarak ekonomik faaliyetlerde yeniden kullanılabilen atıklar.
- Kullanılamaz atık: Yeniden kullanımı ekonomik açıdan verimli olmayan, sınırlı kullanım özelliklerine sahip atık.
- Atık işleme: bunların toplanması, depolanması, sınıflandırılması, taşınması ve nötrleştirilmesi sürecinden oluşan amaçlı faaliyet. Atık imhası: atıkların depolanması veya gömülmesiyle ilgili gerçekleştirilen faaliyet vd. örnekler sayıla bilir (E-Qanun, 2024: 3186)

Çevre etiğine uymayan ve çevreyi kirleten fiziki ve hukuki şahıs içinde yasaya uymadığı için birtakım cezalara tabi tutulur. Kısacası bu konuda bazı örnekler verilmesi gerekirse, Azerbaycan Cumhuriyetinin İdari Hatalar Kanunun, Bölüm 25 de çevre koruma, doğa kullanımı ve çevre güvenliği kurallarına karşı idari suçlarla ilgili, Madde 271 yasasına göre: Atıkların istiflenmesi ve yakılması sırasında çevreyi koruma kurallarına uymayan memurlara iki bin ve üç bin manattan, tüzel kişilere altı bin beş yüz ila sekiz bin manata kadar para cezası kesilir. Bir diğer çevreyle ilgili maddeyse, Madde 265. İçme suyu kaynaklarının, su arıtma tesislerinin, su boru hatlarının sıhhi koruma bölgelerine ve içme suyu kalitesine ilişkin gerekliliklerin ihlali sonucu yasanın 265.1 maddesine göre: İçme suyu kaynaklarının, su arıtma tesislerinin, su boru hatlarının sıhhi koruma bölgelerinin gerekliliklerinin ihlali nedeniyle, gerçek kişilere yüz manattan iki yüz manata, görevlilere iki yüz manattan üç yüz manata, tüzel kişilere ise üç yüz manattan beş yüz manata kadar idari para cezası verilir (E-Qanun: 46960). Konuya eleştirel bakılırsa, çevre ile ilgili kamu ve toplum arasında ilişkide,

çevreye hafif çöp bile bırakılması veya kirletilmesi konusunda kamu görevlisinin, vatandaşın ceza kesmesinden çok bilgilendirici bir uyarı söz konusudur. Buda yasal işlemin önüne engeldir veya anayasal üstünlüğü körüklemektedir.

2.4. COP29 Azerbaycan

COP29, 2024 yılında 11-22 Kasım tarihleri arasında Azerbaycan'ın başkenti olan Bakü'de gerçekleşmiştir. Azerbaycan bu konferansla birlikte, ülkeni 2050 yılına kadar sera gazı emisyonlarını %40 oranında azaltmayı hedeflemekte ve yenilenebilir enerji potansiyelini geliştirmeye önem vermektedir (COP29: 2024). Azerbaycan, yenilenebilir enerji kapasitesini 2030 senesine kadarsa %30'a çıkarmayı hedeflemekle birlikte, sistemin çeşitlendirilmesi amaçlamaktadır (COP29: 2024). COP29 konferansı, birlikte Azerbaycan Cumhuriyetinde çevre etiğine yönelik cezalara hassasiyetle yanaşacağı söz konusu olabilir. Zira bu konferansa ev sahipliği yapmış bir devletten çevre etiğine veya iklim değişikliğine karşı önlem alınması ve bu yolda bölge için yeni projelerin geliştirilmesi Birleşmiş Milletler teşkilatı tarafından istenmekte ve desteklenmektedir. Her ne kadar bu konferanslar geçirilse de anormal iklim değişikliğinin önünün alınması konusunda kapsamlı bir mekanizmanın varlığı söz konusu değildir. En çok bu konuya gözlerini ve kulaklarını kapatan devletler sanayide gelişmiş devletlerin olduğunu görmekteyiz. COP29 zirvesi ayrıyeten, Kyoto Protokolü Tarafları Toplantısı olarak hizmet veren COP 'un 19. toplantısını (CMP 19) ve Paris Anlaşması Tarafları Toplantısı olarak hizmet veren COP 'un altıncı toplantısını (CMA 6) içermiştir. Üst düzey konferansta iklim ve çevreyle ilgili, farklı konular ele alınmış ve ilk geliştirilmiş şeffaflık çerçevesi dahilinde finans konusunun yeni toplu niceliksel hedefi tamamlamak için toplanmıştır. İlaveten, Bilimsel ve Teknolojik Danışmanlık Yardımcı Organı (SBSTA 61) ve Uygulama Yardımcı Organının (SBI 61) 61. oturumları da gerçekleşmiştir (SDG: 2024). İlaveten Cop30 konferansının Brezilya devletinde geçirilmesi, gündemde olan konular arasında yer almıştır.

COP29'da çevre konusunda alınan kararlar ve öne çıkan gelişmeler şu şekilde özetlenebilir:

1. **İklim Finansmanı Hedefi:** Gelişmiş ülkelerin iklim finansmanı için yılda 1,3 trilyon dolar toplama çağrısı konusunda başlangıçta birleşme sağlanamamış olsa da müzakereciler sonunda 2035 yılına kadar özel yatırımlar da dahil olmak üzere çeşitli kaynaklardan her yıl 1,3 trilyon dolar toplanması yönünde daha esnek bir çağrıda anlaşmışlardır. Bu, iklim değişikliğiyle mücadele için önemli bir finansman hedefi belirleme çabasıdır (Carbonbrief, 2025).
2. **Küresel Durum Değerlendirmesinin İlerletilmesi:** Geçen yılki COP'ta kabul edilen fosil yakıtlardan uzaklaşma yönündeki önemli taahhüdün nasıl hayata geçirileceği

konusunda bir anlaşmaya varılamamış ve bu karar gelecek yıl Brezilya'da yapılacak COP30'a ertelenmiştir. Bu, fosil yakıtlardan geçiş konusunda ilerleme kaydedilememesi açısından önemli bir gecikme olarak değerlendirilebilir (Carbonbrief, 2025).

3. **Karbon Piyasaları (6. Madde):** Paris Anlaşması'nın önemli bir parçası olan karbon piyasalarına ilişkin 6. Madde'nin kalan bölümleri üzerinde nihayet anlaşmaya varılmıştır. Bu, Paris Anlaşması'nın tüm unsurlarının tamamlanması anlamına gelmektedir ve uluslararası karbon ticareti için bir çerçeve oluşturmaktadır (Unfccc, 2025).
4. **COP29 Başkanlığına Yönelik Eleştiriler:** COP29'a ev sahipliği yapan Azerbaycan, hükümet gelirlerinin büyük bir kısmının fosil yakıtlardan gelmesi nedeniyle çıkar çatışması ve suistimal suçlamalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bazı ülkeler (Hindistan ve Nijerya gibi) son dakika müzakerelerinde COP29 başkanlığını kendi onayları olmadan anlaşmayı zorlamakla suçlamışlardır (Carbonbrief, 2025).
5. **Trump'ın Yeniden Seçilme İhtimalinin Gölgesi:** Görüşmeler, iklim eylemini geri çekme ve ABD'yi Paris Anlaşması'ndan yeniden çıkarma sözü veren Donald Trump'ın yeniden seçilme ihtimalinin yarattığı belirsizlikle gölgelenmiştir. Bu durum, uluslararası iklim iş birliğinin geleceği hakkında endişelere yol açmaktadır (McGrath, 2025).

Bu iklimlerde değişiklik yapma potansiyeli açısından:

Olumlu Yönler: 1,3 trilyon dolarlık finansman hedefi üzerinde anlaşmaya varılması, iklim değişikliğiyle mücadele için önemli bir kaynak sağlayabilir. Karbon piyasalarına ilişkin 6. Madde üzerindeki anlaşma, emisyon azaltımını teşvik etmek için yeni mekanizmaların oluşturulmasına olanak tanıyabilir.

Olumsuz Yönler: Fosil yakıtlardan uzaklaşma konusunda bir anlaşmaya varılamaması ve kararın COP30'a ertelenmesi, acil iklim eylemi için bir engel teşkil etmektedir. COP29 başkanlığına yönelik eleştiriler, müzakerelerin meşruiyeti ve etkinliği konusunda soru işaretleri yaratmaktadır. Trump'ın yeniden seçilmesiyle uluslararası iklim iş birliğinin geleceği için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.

Sonuç olarak: COP29'da bazı önemli adımlar atılmış olsa da (özellikle iklim finansmanı ve karbon piyasaları konusunda), fosil yakıtlardan uzaklaşma gibi kritik konularda ilerleme kaydedilememesi ve başkanlığa yönelik eleştiriler, iklim değişikliğiyle mücadelede

karşılaşılan zorlukları ve jeopolitik faktörlerin etkisini açıkça göstermektedir. İklim değişikliğiyle ilgili çevreye yönelik geniş büyük ölçekli, eylemlerin yapılması için daha güçlü taahhütlere ve etkin uygulamaya ihtiyaç vardır.

2.5. Azerbaycan'da Çevreyle İlgili Eleştirel Bakış

Platon'a göre "Karanlıkta zincirlenmiş ve gölgelerden başka bir şey görmeyen insanlar, birinin dışarı çıkıp gerçeği (ışığı) görmesiyle aydınlanmaktan korkarlar" (Platon, 2006). Ünlü filozof Platon'un vurgulamış olduğu şu ifade hakikatin, perde arkasından dünyayı bakması olarak düşünülebilir. Eleştiriyle kişi, kurum, dünya gelişebilir. Batı'nın bilimde gelişmesinin ana nedeni aklın isyanı döneminde eleştirinin ön plana çıkmasıdır. Kişilerin bir araya gelerek bilimsel bir çalışmayı araştırmaları ve araştırma zamanı, araştırmaya katmış oldukları eleştirel bakış Batı coğrafyasının erken döneminde gelişmesine neden olan etkenlerden birisidir. Fakat günümüzde Doğu bölgesinde aklın isyanı tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Kişiler, kurumlar, bilimsel eleştiriye karşı genellikle cephe alan taraf olmuş ve eleştiriye aşağılık bir kompleks olarak kendi bilinç altlarında şekillendirmişlerdir. Aydınlik ve eleştiri aynı anda adım atmaktadır. İnsan düşerken bile neden düştüğünü sorgulamalı ve bunu eleştirmelidir. O zaman hakikate ulaşarak kendisini aydınlata bilir. Çevreyle ilgili yapılan eleştiriler genellikle, hava kirliliği, ışık ve ses kirliliği, su kirliliği ve plastik kirliliği yönündedir. Sürdürülebilirlik yönündense ülkelerde en çok tartışılan mevzuatlar atık üretimi, aşırı tüketim ve dairesel ekonomi eksikliği üzerinedir. Geliştirilen eleştiriler sayesinde çevre konusunda en iyi olanı seçebilir veya bu yönden adım adım ilerlemeler neticesinde kayda değer başarılarla ulaşılabilir.

2.5.1. Siyanür Çevre İçin Tehdit mi?

Birçok ülke kendi yer altı kaynaklarını kullanırken çevreye fazla zarar vermiş bulunuyor. Bir örnek verilmesi gerekirse kayadan çıkarılan cevher siyanürlenerek altın ayrıştırıldıktan sonra kalan siyanürlü atık su ile arıtılarak yeniden kullanılmak üzere atık havuzunda depolanıyor. Bu işlem açık veya kapalı ortamda gerçekleştirilebilir ve yaklaşık iki ay süre bilmektedir (BBC, 2024). Modern çağda siyanür yerine kullanılacak başka bir kimyasal yıllardır araştırılmaktadır; ancak, bulunabilirliği, etkinliği, güvenliği, insanlar ve çevre için makul riskle yararlılığı nedeniyle siyanür madencilik endüstrisinde özel bir parçalayıcı olarak kullanılmaya devam etmektedir. Şu anda, dünyadaki siyanür üretiminin yaklaşık %90'ı altını ve gümüş kazanımı için kullanılmaktadır (Mudder vd., 2008). Otuz yıldır, madencilik faaliyetleriyle ilgili çevre kazaları sonucu insan ölümlerine ilişkin belgelenmiş bir değerlendirme yapılmamıştır. Madencilik ile ilgili çevre kazalar hiçbir coğrafi konumda meydana gelmez, şirketin büyüklüğünden bağımsız olarak meydana gelebilir ve belli bir

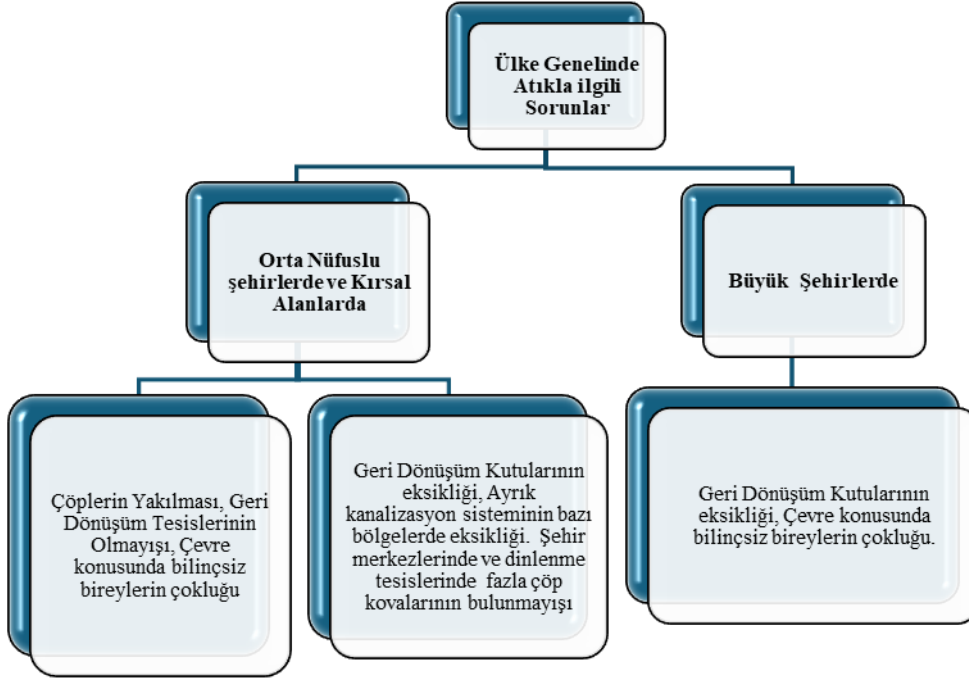
madencilik faaliyetlerinde daha sık meydana gelmez (Mudder vd., 2008: 27). Azerbaycan'da kızıl ve gümüş yataklarında da aynı kimya kullanılmaktadır. Gadabey ilçesinin Söyüdlü köyünde. "Anglo-Asian Mining" ve "Investment Group Services LLC" şirketlerinin oluşturduğu yapay gölü bunun bir örneğidir. Daha yenilerde medyada sık sık duyulan konuyla ilgili, Söyüdlü köyünde yaşayanlar bu gölün köy halkına vermiş olduğu zarardan dolayı köyün yolunu şirket arabalarına kapatmaya çalışmışlardır netice itibariyle, bu konu yönetim tarafından denetime alınmıştır. Köylülerin iddiasına göre, bölgede bu gölün oluşmasından sonra halk arasında korkunç hastalıklar artmış, doğan çocuklarda raşitizm görülmekte, ayrıca ağaçların meyveleri kuruyup yere düşmektedir. Protestonun ardından, Bakanlar Kurulu, Gadabey ilçesine bağlı Söyüdlü köyündeki durumu araştırmak üzere bir komisyon kurdu. Başbakan Ali Asadov'un talimatıyla Gadabey ilçesine bağlı Söyüdlü köyünde mevcut durumu izlemek ve değerlendirmek üzere komisyonun başkanlığına Ekoloji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Muhtar Babayev atandı. Komisyonun bileşiminde sağlık bakan yardımcısı, acil durumlar bakan yardımcısı, tarım bakan yardımcısı, Bakanlar Kurulu'nun sanayi ve enerji dairesi başkanı, Devlet Emlak İşleri Dairesi başkanı yer almıştır. Ekonomi Bakanlığı ve Gadabey İlçe Yürütme Gücü başkan, izleme ve değerlendirme raporlarına göre uygun teklifler hazırlanarak Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kuruluna sunulmuştur. (Quluyeva, 2023). Netice itibariyle, Ekoloji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Muhtar Babayev, uluslararası şirket "Micon" tarafından Söyüdlü köyündeki yapılan araştırmaların sonuçları hakkında köylülere bilgi verdi. Söyüdlü'de 18 noktada yüzey suyundan 18 örnek alındığı bildirildi (AR, 2023). İzleme sırasında bulanıklık ve bulanıklığın yanı sıra ağır metallerin de normalden yüksek olduğu tespit edildiği vurgulanmıştır ve şirketin başkanı açıklamasında, meydana gelen olaylardan şirketin sorumlu olduğunu kabul etmiştir: "Söyüdlü sakinlerini atık konusunda önceden bilgilendirmeliydik. Bu bizim hatamız, bu hata yapılmasaydı, belki de durumun bu noktaya gelmesini önlemek mümkün olurdu. Ne yazık ki bu konuda zamanında harekete geçmedik. Bunu kabul ediyorum". Bu açıdan bakıldığında, köylülerin şirketin faaliyetlerine ilişkin memnuniyetsizliğinin yersiz olmadığı açıktır (AR, 2023). Bununla ilgili devletin tedbir alması bölge halkı için önemli bir gelişmedir. Fakat bu denetimlerin halkın şikayetleri neticesinde değil, kamu yetkililerinin zamanında denetim yapmış olması, bölgede yaranan çevre sorunun gelişmesini önceden engellemiş olunurdu.

2.5.2. Atık Sorunu

Her yıl, Azerbaycan'daki şehirlerde ve diğer yerleşim yerlerinde, genellikle toksik olmayan endüstriyel atıklar ve tehlikeli maddelerle karıştırılmış, belirsiz miktarda (dolaylı olarak yılda yaklaşık 1 milyon metreküp olduğu tahmin edilmektedir). Katı evsel atık üretilmektedir. Bu

atıkların en büyük kısmı, bazıları resmi, bazıları ise düzenlenmemiş çöplüklere teslim edilmektedir (Asia Devoplment Bank, 2005: 12). Normalde, belediyeler tarafından sözleşmeli özel şirketler toplama ve bertaraf işlemlerini gerçekleştirir. Asia Devoplment Bank'ın 2005 araştırma raporuna göre, Bakü'de yaklaşık 80 düzenlenmemiş çöplük bulunmaktaydı ve düzenlenmemiş çöplükler, ülke genelinde yaklaşık 200 tane bulunmaktaydı. Daha küçük kasabalar, yalnızca yerel yaşam kalitesi için değil, aynı zamanda yüzey suyu kalitesi için de sonuçları olan en düşük ve en az organize bertarafa sahip olma eğilimindedir. Bu durum özellikle periyodik su baskınlarına karşı savunmasız yerleşim yerlerinde geçerlidir. Atıklar genellikle açıkta yakılır. Şişeler hariç, atık ayırma yoktur. Atıkların çok düşük bir yüzdesi geri dönüştürülür (Asia Devoplment Bank, 2005: 12). Günümüzde geri dönüştürülen atıklar genellikle Bakü şehrinde az miktarda yapılmaktadır. Orta nüfuslu şehirlerde ve kırsal bölgelerdeyse çöpler yakılarak imha edilmektedir. Özellikle çöpler yaşam yerlerine yakın olmayan bölgelerde yakılmaktadır, hatta bazı bölgelerde çöpler yaşamsal alanlara yakın yerlerde yakılmaktadır. İnfaz edilen atıklar bölge halkına zarar verebilmektedir. Buna örnek verilmesi gerekirse Nahçıvan'a bağlı bulunan Sederek ilçesinin Demirçi köyüne yakın çöp imha bölgesinde yakılan çöplerin dumanı Demirçi, Maghta, Zeyve ve Mahmutkent köylerini etkilemektedir. Gözlemlerimize göre bu atıkların sabah 04:00-06:00 saatlerinde yakılması atık imha bölgesine yakın olan köylerde yaşayan halkın uyuma saatlerinde yapılmaktadır. Yakılan çöpler neticesinde havaya karışan zararlı maddeler habitat için kirliliğe neden olmaktadır. Bir diğer örnekte Orta nüfuslu şehirlerde zararlı atıklar için çeşitli çöp kovalarının bulunmamaktadır. Genellikle çöpler aynı kovalara atılmakta ve en tehlikeli atıklardan birisi olan pillerin çöplere karışması veya halkın bu konuda bilinçlendirilmemesi durumunda en tehlikeli elementleri (çinko, nikel, mangan, lityum, kobalt, kadmiyum) teşkil eden bu piller çevremiz için önemli tehlike oluşturmaktadır.

Tıbbi atıklara gelince, Bakü'nün daha büyük tesislerinde tıbbi atıklar bertaraf edilmeden önce hipoklorit solüsyonuyla dezenfekte edilme eğilimindedir ve şırıngalar ve keskin nesneler ayrılır, ancak bu tür uygulamalar kırsal kesimdeki daha küçük tesislerde genellikle uygulanmaz (Asia Devoplment Bank, 2005: 12). Günümüzde, genellikle atıkla ilgili gözlemler (Şekil 1) bu yöndedir.

Şekil 1.

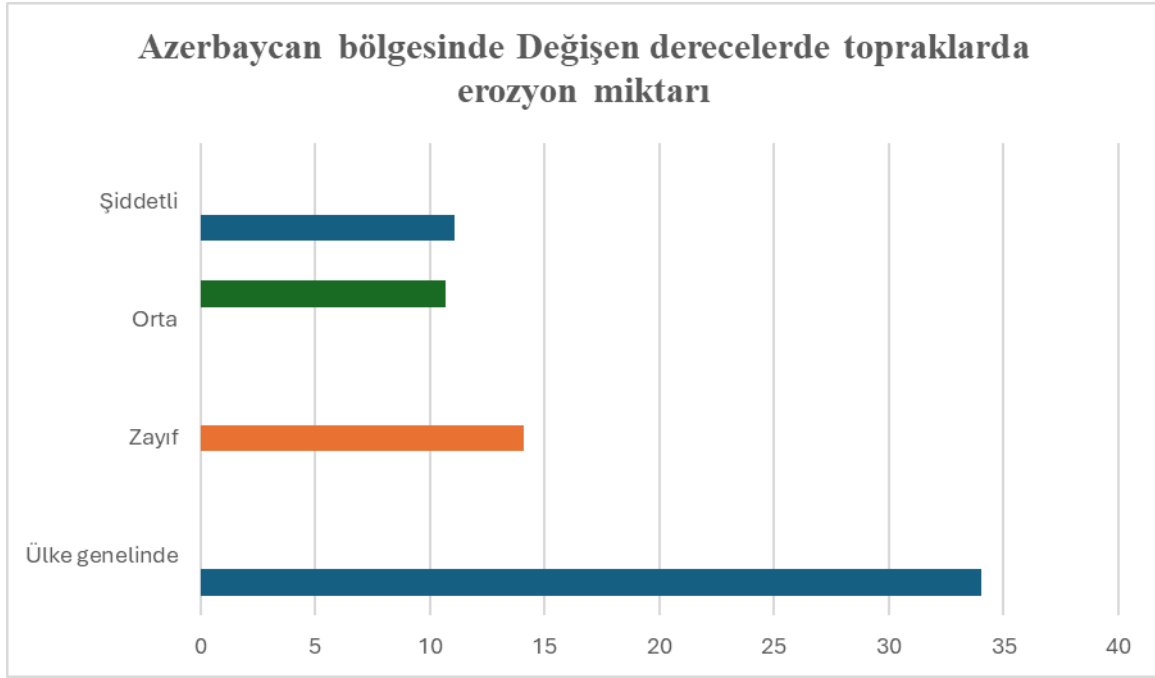
Resmi rakamlar gayri resmî geri dönüşümün boyutunu olduğundan az gösterse de katı atık yönetiminin temel yetersizliği ortadadır. Son zamanlarda, birkaç yeni kuruluş veya şirket (örneğin NASA'nın Fiziksel Çevre Araştırma Merkezi veya Azerbaycanskaja Ecologicheskaja Laboratoriya (AZECOLAB) ve bazı sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmıştır. Bu kuruluşlar, mevcut bilimsel bilgidan yararlanmaya ve bunu atık geri dönüşümü ve atık yönetiminin ihtiyaçlarına uyarlamaya çalışıyorlar.

2.5.3. Toprak Bozulmaları

Topraklar genellikle iki şekilde bozulmaya doğru gider. A) Doğal afetler sonucu toprakların aşınması veya bozulması ve B) İnsan eliyle toprakların bilinçsiz şekilde kullanılması

A) *Toprak Erozyonu*- Azerbaycan bölgesinde yerleşen, Büyük Kafkasya'nın güney yamacında ve Lenkeran bölgesinde şiddetli yağmurlar görülmektedir. Azerbaycan'ın bilimsel araştırma enstitüleri ve proje kuruluşlarının bilgilerine göre cumhuriyet topraklarının %36,4'ü değişen derecelerde erozyon sürecine maruz kalmıştır. Şekil 2'de belirtildiği üzere bu topraklar zayıf orta ve şiddetli erozyona uğramış topraklardır. Doğal koşullara ve insan ekonomik faaliyetlerine bağlı olarak erozyon süreci, Azerbaycan devletinin farklı bölgelerinde farklı şekillerde ve farklı derecelerde gelişmiştir. Böylece toprakların %30,8'i Mil-Karabağ bölgesinde, %48,2'si Guba-Haçmaz bölgesinde, %40,3'ü Abşeron'da, %70,7'si Nahçıvan MR'da bulunmaktadır. Karabağ'da %59,3, Şirvan'da %27,7, Şeki-Zagatala bölgesinde ise

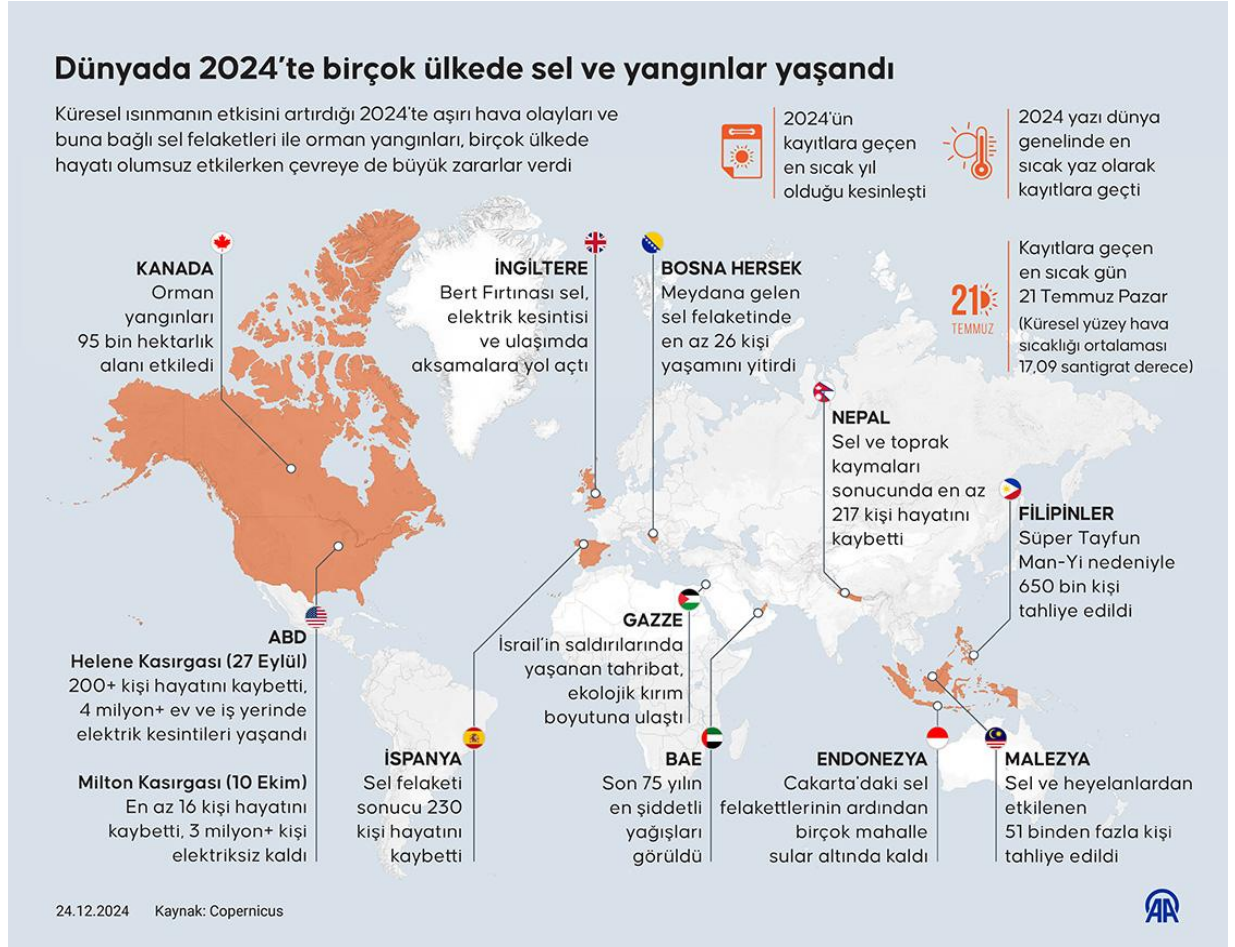
%55,7'si aşınmıştır. Kırsal bölgelerdeyse erozyon süreci oldukça zayıftır (Məmmədov və Xəlilov 2006: 4).

Şekil 2.

Bu bilgi 2006 senesine dayanmaktadır. Günümüzde iklim sorunun artmasıyla birlikte erozyonların arttığı söylenebilir. Zira bu tek Azerbaycan için böyle değildir 2024 senesinde medyada da sık sık duymuş olduğunuz bilgilere esasen sel ve yangın felaketleri dünya çapında artış göstermiştir. Zira sel ve yangınlar toprak erozyonları için büyük nedenlerdir. Her iki olay yaşandığı zaman en çok bitkisel soykırım yaşanmış olur.

Anadolu Ajansı resmî sitesinde, 2024 senesinde baş veren sel ve yangın felaketlerin detaylı şekilde okuyuculara anlatmıştır.

Şekil 3. (AA, 2024)

Bu şekil 2024 senesinde baş vermiş olayları kısa şekilde anlatmış bulunmaktadır (AA, 2024).

Ramil'e göre Toprak erozyonuna karşı önlemler için; ekonominin organizasyonu, tarımsal teknik orman ıslahı ve hidroteknik önlemlerin büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır. Erozyona karşı geoteknik ve fito iyileştirici önlemler sistemi, yıkanmamış ve kötü yıkanmış tarlalarda aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmelidir. Yıkanmamış ve kötü yıkanmış tarlalarda, sıra arası kültür bitkileri ve tahıllar ekilmeli, asıl öncelik tahıl ekimine verilmeli, sürüm yapılmalı ve büyüme mevsimi boyunca gerekli olan tüm ekim işlemleri yamaç boyunca yapılmalı, sürüm sırasında, kotanın her dönüşünde toplayıcı derin karık kazılmalı, uzun eğimli alanlarda her 20- 2-3 11,12 metre genişliğinde çim şeritleri her 25 metrede bir tutulmalıdır. Toprakların zirai ilaç kartogramına göre mineral ve organik gübreler kullanılması gerekmektedir. Ayrıca bu önlemlerin orta ve şiddetli derecede yıkanmış alanlarda yapılması gerekmektedir (Sadıqov, 2013: 11-12). Orta ve şiddetli derecede yıkanan alanlarda sıra arası bitkiler ekim nöbetinden çıkarılmalı, baharlık bitkiler yerine son baharlık bitkiler konulmalı, çok yıllık baklagil ve ot tohumları ekilmeli ve alan arttırılmalıdır. Sürme ve yetiştirme

mevsimi boyunca gerekli tüm ekim çalışmaları yamaç boyunca yapılmalı, sürüm sırasında arazinin her dönüşünde su toplayan derin karık yapılmalı, 3-5 metre genişliğinde çim şeritleri bırakılmalıdır (Sadıqov, 2013: 11-12).

B) İnsan eliyle toprakların bilinçsiz şekilde kullanılışı

İnsan eliyle yaratılan fiziksel sorunlar da vardır. Bunlardan en önemlisi gübrelerin köylüler ve bazı özel şirketler tarafından aşırı kullanımıdır. Toprağa eklenen suni gübrelerin amacı, toprağın sürekli kullanımıyla kaybolan maddeleri toprağa yeniden kazandırarak topraktaki verim kaybını önlemektir. Ancak bilinçsiz üreticiler arasında “Toprağa ne kadar çok suni gübre katılırsa, verim o kadar artar” şeklinde genel bir kanı oluşmuştur (Yiğitbaşıoğlu, 2000). Gübrelerin aşırı kullanımı toprak yapısının bozulması, toprak pH'ının değişmesi, toprak faunasının zarar görmesi gibi olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Ayrıca kullanılan pestisitler bulundukları çevredeki ekolojik dengeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Tarımsal bitkilerin hızlı büyümesi ve güzel bir görünüm kazanması için gübrenin yanı sıra büyüme hormonları da kullanılmaktadır. Bu hormonlar bitki yapısı içerisinde depolandığı için bu bitkileri kullanan insanlara da aktarılmaktadır. Hormonların bu şekilde alınması uzun vadede insanlarda hastalıklara yol açabiliyor. Zararlı böceklere karşı kullanılan pestisitler de akarsular aracılığıyla uzun mesafelere taşınmaktadır (Yiğitbaşıoğlu, 2000, 6).

2.5.4 Hazar Denizinin Kirlenmesi Ülke için Önemli Çevre Sorunu mu?

Hazar Denizi dünyadaki en büyük kapalı su kütesidir. Dünyadaki tüm göllerdeki suyun %45'e varan oranı, dünya okyanuslarından izole edilen Hazar Denizi'nde toplanıyor. Hazar Denizi okyanus seviyesinden -27,67 metre aşağıdadır. Denizin uzunluğu 1200 km, maksimum genişliği 466 km, minimum genişliği 204 km, alanı 392 bin km, su hacmi 79 bin kilometre küptür. Ortalama derinliği 207 metre, en derin yeri ise 1025 metredir (Lenkeran çöküntüsü). Volga Nehri denizi beslemesi açısından özel bir öneme sahiptir. Yıllık toplam akışın %80'i bu nehir aracılığıyla denize aktarılmaktadır, diğer nehirler- %6'sı Kura, %5'i Ural, %4,5'i Terek, Sulaq ve Samur ile birlikte, %4,0-4,5'tir Safidrud, Shirrud, Gurgan vb. İran topraklarından gelmektedir (Ekoloji və Təbii Sərvətlər Nazirliyi: 01.11.2024). Hazar Denizi'ndeki ekolojik dengenin bozulması çeşitli faktörlerle açıklanıyor. Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasının ardından Hazar Denizi, zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinin işletilmesi sayesinde önemli bir jeopolitik ve ekonomik varlık olarak ortaya çıktı. Bu durum, petrol ve doğalgaz çıkarma faaliyetlerinden kaynaklanan kirliliğe ve madencilikten çıkan kimyasallar ve kirleticiler gibi endüstriyel atıkların nehirleri kirlletmesine yol açmıştır. Hazar Denizi kıyısındaki kentlerde artan nüfus ve evsel atıklar da çevre sorunlarına yol açmaya devam etmektedir. İnsan

faaliyetinin Hazar Denizi'nin flora ve faunası üzerindeki olumsuz etkisi, Hazar fokü, mersin balığı ve diğer türlerin popölasyonlarının azalmasıyla kendini göstermektedir. Zayıf çevre mevzuatı, komşu ölkeler arasında uygun düzenleme ve yasal çerçevenin olmaması bu sorunları daha da kötüleştirmektedir (Nakispekova, 2023).

Hazar denizi, Azerbaycan için de önemli bir yere sahiptir. Zira iktisadi hareketlerin yürütüldüğü bir alandır. Azerbaycan'ın Hazar sahili tahminen 800 km uzunluğundadır. Bu bölgedeki ölkö nüfusun %60'ı ve endüstri kurumlarının %80'i doğrudan Hazar'la temastadır. Azerbaycan topraklarının %14'ü Hazar'daki seviye değışikliğı tesiri altında kalmıştır (Zengin ve Arabhanova, 2009: 16). Hazar denizi 1980'li yılına kadar, çeşitli balık türüne ev sahipliğı yapıyordu. Bilhassa, nere (mersin) balığından elde edilen siyah havyar bir zamanlar Rusya'nın en çok Batı'ya göndermiş olduğı havyar, dış ticaretinin önemli bölümünü değışiklikleri kapsamaktaydı. Daha önce senede 650.000 ton nere balığı yakalanırken, 1980 senesinden sonra bu sayı, 250.000 tona kadar inmiştir. Günümüzdeyse bu sayı da değışim az yaşanmıştır. Hazar Denizi'nde yaşanan petrol rezervi değışiklikleri sebebiyle, önemli derecede kirlenmektedir. En önemli petrol yatakları Bakü, Tengiz ve Türkmenistan kıyılarıdır. Deniz sahilinde yerleşen kent ve endüstri işletmeleri, Azerbaycan'da Bakü, Lenkaran, Sumgayıt ve Neftçala şehirlerinde işletmeye alınan atıksular kimya ve petrol sanayisi tarafından temizlenmeden denize verilmektedir (Ökmen, 2000: 24). En çok atığın denize çok döküldüğü yer ise Volga nehridir, bu nehirden organik madde, petrol atıkları, fosfor ve azot, deniz suyunu kirletmektedir (Zengin ve Arabhanova, 2009: 17). Hazar denizine kıyısı olan devletler, hazar deniziyle ilgili, çevre etiğı kurallarına uydukları söylenemez. Ekolojik alanda kirlilik devam etmektedir.

Azerbaycan'da Denizi kirletmeye yönelik birtakım cezalarda yasada yerini bulmuştur. Azerbaycan Cumhuriyetinin İdari Hatalar Kanunun, Bölüm 25 de çevre koruma, doğa kullanımı ve çevre güvenliğı kurallarına karşı idari suçlarla ilgili, 248 ve 571 maddelerinin bozulması neticesinde ağır cezalar ve para cezası söz konusu olmuştur. Örnek: 248 ci maddenin bentleri şunlardan ibarettir:

- 248.1. Hazar Denizi'nin (göl) Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ait bölümünün 20-50 metrelik kıyı şeridi altındaki arazilerle ilgili şartların ihlali.
- 248.1.1. İlgili yürütme organının izni olmadan bu arazileri çitle veya başka yöntemlerle kapatmak.
- 248.1.2. Arsanın ilgili idari makamın izniyle çitle veya başka yöntemlerle kapatılması sırasında Azerbaycan Cumhuriyeti Arazi Kanununda öngörölen çit ve kapatma için

kullanılan inşaat yapıları, denizin görünürlüğü ve kıyısındaki su ile kara arasındaki temas hattı veya deniz kıyısına erişim kısıtlaması veya o çit veya inşaat yapısının uzunluğunun her 200 metresi için, devlet sınırının korunmasını sağlamak amacıyla, doğrudan bir güvenlik sağlamak amacıyla, genişliği 6 metreden az olmayan kıyıya erişim olmamak;

- 248.1.3. Devletin ekonomik veya güvenlik çıkarlarının sağlanmasıyla bağlantılı olarak ilgili yürütme makamının kararı olmaksızın o arazi üzerinde deniz kıyısına erişimin kısıtlanması nedeniyle, gerçek kişilere dört bin manat, görevlilere sekiz bin manat, tüzel kişilere ise kırk bin manat idari para cezası verilecek.
- 248.2. İdari yaptırım uygulanmasına ilişkin kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde bu kanunun 248.1 maddesinde öngörülen suçların idari yaptırım alan kişi tarafından tekrar işlenmesi nedeniyle, gerçek kişilere beş bin manat, memurlara on bin manat, tüzel kişilere ise elli bin manat idari para cezası verilir (E-Qanun: 46960). Anayasada belirtilen yasalara rağmen bu kurala uymayan kesimlerde varlığını korumaktadır.

3. SONUÇ

1960 senesinden itibaren çevre etiği kavramsal yapıdan uygulanmaya geçmeye başlamış ve medyanın gelişimiyle birlikte bu süreç hızla ilerlemeye doğru hareket etmiştir. Bu duruma sessiz kalamayan çevreye duyarlı olan kesimler tehlikenin önlenmesi için protestolar etmeye başlamıştır. Hatta çevreye duyarlılık yönünden Batı dünyasında Soğuk Savaş döneminde, yeşiller hareketinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve silah yarışına karşı, silahsızlandırma çağrılarında bu harekât aktif rol oynama başlayacaktır.

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra çevre etiğine yönelik yasaların hazırlanmasında önemli adımlar atmıştır. Çevre etiği konusunda kamu tarafından orta okullarda, liselerde, üniversite alanlarında bilgilendirmeye ilgili birçok tedbirler düzenlenmekte genç gönüllüler dernekleri kurulmakla çevre konusunda bölgesel çevre temizliği hizmetleri desteklenmektedir. Fakat daha önce de belirtildiği üzere, bazı konularda kamu çalışanları ceza kesmek yerine bilgilendirici tedbirler vermesi ve bilgilendirilen bireyin ikinci kez bunu yapmaması için önleyici tedbir görülmemektedir. Zira bununla ilgili farklı bir programın geliştirilmesinde yarar olacaktır. Birinci kez çevreye etik dışı yaklaşan birey ikinci kez bunu uyguladığı zaman devlet tarafından çevreye vermiş olduğu zarar hesaplanarak para cezasına tabi tutulmasında yarar vardır. Araştırmamın bir diğer önerisine gelince: Asia Development Bank'ın belirtmiş

olduğu rapora esasen, çöplüklerin hiçbiri uluslararası sıhhi standartlara uyulmaması yönü üzerinedir. Bu durum günümüz de kapsamlı şekilde araştırıldıktan sonra rapor edilmesi durumunda 2005 senesinden günümüze kadar durumun geriye doğru mu yoksa olumlu yönden ileri doğru mu geliştiği incelenebilir. Zira bu durumu rapor etmek, bir seneyi alabilir. Bunu tek bir kişinin araştırması söz konusu bile olamaz. Öneriye esasen Azerbaycan Ekoloji ve Doğal Kaynaklar Bakanlığının üst düzey yöneticileri tarafından desteklenmesi ile, bir grup tarafsız araştırmacı tarafından araştırılması ve bu araştırmacıların kuruma bağlı olmadan bunu yapması durumunda ülke genelinde durum gözler önüne sererek, bu konuda gelişmeler sağlanabilir.

Bu çalışmanın temel sonucu, Azerbaycan'ın çevre politikasının ekolojik dengenin korunması ve çevre etiği ilkelerine bağlılık açısından karmaşık bir tablo çizildiği ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada henüz tam anlamıyla etkili olmadığıdır. Çalışmada, Azerbaycan'ın çevre sorunlarını çözmek için bazı yasal tedbirler aldığı ve uluslararası iş birliği kurduğu belirtilirken, özellikle petrol ve gaz sektörünün hızla büyümesi, madencilik faaliyetleri üzerindeki denetim eksikliği, sağlıksız tarım uygulamaları ve yetersiz atık yönetimi nedeniyle ciddi çevre sorunlarının devam ettiğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca, yasal mekanizmaların varlığına rağmen bunların uygulanması aşamasında eksiklikler ve denetim sorunları olduğu, kamuoyu-toplum ilişkilerinde çevre ihlallerine ilişkin bilgilendirme uyarılarının cezai kovuşturmalara engel olduğu yönünde eleştiriler yapılmıştır. COP29'a ev sahipliği yapmış olan Azerbaycan'ın çevre etiğine daha fazla önem vermesi gerekmekte ve anormal iklim değişikliğini önleyecek kapsamlı bir mekanizmanın henüz tam olarak oluşturulmadığı mevzuu söz konusudur. Sonuç olarak Azerbaycan'ın çevre politikalarını iyileştirmesi, izlemeyi güçlendirmesi, çevre sorunları konusunda farkındalığı artırması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine daha etkin bir şekilde odaklanması gerektiği ortaya konuldu. Altın siyanür ayırma ve atık yönetimi gibi belirli konulara özel dikkat gösterilmesi ve bu alanlarda daha sıkı önlemlere ihtiyaç duyulmalıdır.

KAYNAKLAR

Akalın, M. (2022). “Çevre Etiği Çevreye Felsefi Yönelimler”, Iksad Publications, Ankara.

Algan, N. (2008). “İklim Etiği”, Mülkiye Dergisi. 35(59):191-204.

AA, (2024). “Dünyada Çevre Alanında 2024 Böyle Geçti”. Anadolu Ajansı'nın resmi sitesi, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunyada-cevre-alaninda-2024-boyle-gecti/3431893> ,
Başvuru Tarihi 10.01.2024.

- Artuç, M (2021). Etik Çerçevesinde İklim Değişikliği ve Uyum, Hiper Yayın, İstanbul.
- Asian Development Bank (2005). Country environmental Analysis: Azerbaijan. ADB. Philippines.
- AR (2023). “Gədəbəydəki Etirazlar Qızıl Şirkətinə 19 Milyon Dollara Başa Gəlib”. Azadlıq Radyosu'nun rəsmi sitesi. <https://www.azadliq.org/a/soyudlu-qizil-monitorinq/32615885.html> (Başvuru tarihi: 10.12.2024).
- BBC (2024). “Siyanur Altın Madencilığında Neden Tercih Ediliyor?”. BBC Türkiye'nin resmi Sitesi <https://www.bbc.com/turkce/articles/cx0vw39gx87o#:~:text=Madencilik%20s%C3%B9Crecinde%20kaya%C3%A7tan%20elde%20edilen,ve%20yakla%C5%9F%C4%B1k%20iki%20ay%20s%C3%BCrebiliyor> (Başvuru tarihi: 10.12.2024).
- Carbonbrief (2025). “COP29: Key outcomes agreed at the UN climate talks in Baku” <https://www.carbonbrief.org/cop29-key-outcomes-agreed-at-the-un-climate-talks-in-baku/> (Başvuru Tarihi: 04.03.2025)
- Cop29 (2024). “İklim Değişikliği Konferansı Cop29”, Wep sitesi <https://cop29.az/en/home> (Başvuru Tarihi: 05.11.2024).
- E-Qanun (2024). “Tullantılar Haqqında Qanun”, Azərbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Hukuki İşlem Birimi'nin Rəsmi sitesi, <https://e-qanun.az/framework/3186> (Başvuru Tarihi:31.10.2024).
- E-Qanun (2024). “Tullantılar Haqqında Qanun”, Azərbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Hukuki İşlem Birimi'nin Rəsmi sitesi, <https://e-qanun.az/framework/46960#f25> (Başvuru Tarihi: 30.10.2024).
- ETSN. (2024). “Ekoloji Siyasətnin Əsas İstiqamətləri”. Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Ekoloji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın rəsmi sitesi, <https://eco.gov.az/az/ekoloji-siyaset/azerbaycan-respublikasinin-ekoloji-siyaseti> (Başvuru Tarihi:31.10.2024).
- ETSN. (2024). “Ekoloji Siyasətnin Əsas İstiqamətləri”. Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Ekoloji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın resmi sitesi, <https://eco.gov.az/az/fealiyyet-istiqametleri/xezer-denizi/fiziki-cografi-movqeyi> (Başvuru Tarihi: 01.11.2024).
- IPPC (2014). “Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects”. Field, C.B., V.R. Barros, D.J. Dokken, K.J. Mach, M.D. Mastrandrea, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma,

- E.S. Kissel, A.N. Levy, S. Mac Cracken, P.R. Mastrandrea, and L.L. White (eds.). Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York.
- Kayaer, M. (2013). “Çevre ve Etik Yaklaşımlar”, Siyaset, Ekonomi, Yönetim Araştırmaları Dergisi, 1(1):63-76.
- Kayahan, A. (2013). “Birleşmiş Milletlerin Çevre Programı Üzerine Bir İnceleme”, Kamu ve Özel Uluslararası Hukuk Dergisi, 33(1):61-90.
- Kesgin, A. (2009). “Etik Üstüne”, Dini Araştırmalar Dergisi, 12(35):143-160.
- McGrath, M. (2025). “BBC Trump Vows to Leave Paris Climate Agreement and 'drill, baby, drill’”. <https://www.bbc.com/news/articles/c20px1e05w0o> (Başvuru Tarihi: 31.03.2025).
- Məmmədov Q.Ş və Xəlilov M.Y. (2006). Ekologiya, ətraf mühit və insan. Elm, Bakı.
- Mudder, T.I. Botz, M.M. ve Akçıl A (2008). “Siyanür ve Toplum Kritik Bir İnceleme”. Bilimsel Madencilik Dergisi, 3(47): 27-42.
- Naksipekova, A. (2023). Shrinking Caspian Sea and Pollution Lead to Unwanted Consequences. The Astana Times, <https://astanatimes.com/2023/08/shrinking-caspian-sea-and-pollution-lead-to-unwanted-consequences/>, Başvuru Tarihi: 10.01.2025.
- Ökmen, M. (2000). “Çevre Sorunlarının Sistemler Üstü Niteliği ve Orta Asya”, Bilig Dergisi. 1(14):17-29.
- Öztürk, Ö. (2017). “Çevrecilik Söylemleri ve Türkiye’deki Çevre Hareketlerinin Seyri”, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 6(2):441-456.
- Platon. (2006). Devlet. (Çev: S. Eyüboğlu ve M.A. Cimcoz). İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Quluyeva, Z. (2023). “Qızılı sizin, zəhəri bizim: Gədəbəy gerçəkdən ekoloji fəlakətin astanasındadırmı?”. Sputnik`in Resmî Sitesi <https://sputnik.az/20230622/qizili-sizin-zeheri-bizim-gedebey-gercekden-ekoloji-felaketin-astanasindadirmi-456129293.html> Başvuru tarihi: 10.12.2024).
- Roussopoulos D. (2017). Politik Ekoloji. (Çev: F.D.Elhüseyni). Sümer Yayıncılık, İstanbul.

- Sadiqov, R. (2013). Kiçik Qafqazım Şimal-Şərq Yamacının Dağ Əkinçilik Zonasında Torpaqların Münbitlik Parametrlərinə Eroziya Porsesinin Təsiri Gədəbəy Rayonu Timsalında. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Eroziya və Suvarma İnstitutu. Bakı.
- SDG (2024). “2024 Un Climate Change Confernce UNFFCCC COP29”. SDG KNOWLEDGE HUB, Wep, sitesi <https://sdg.iisd.org/events/2024-un-climate-change-conference-unfccc-cop-29/> (Başvuru Tarihi: 02.11.2024).
- Taghiyev, A. (2023). “Enerji Santrallerinin Sosyo-Ekonomik Yararları ve Doğaya Verdiği Zararların Karşılaştırılmalı Analizi: Neom Şehir Projesi Örneği”, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 6(3):610-625.
- Tahirli, F. (2024). “Azərbaycan Respublikasının Regional Səviyyədə Ətraf Mühitin Mühafizəsi”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 11(13):1814-1823.
- Unfccc (2025). “Paris Agreement Crediting Mechanism”. United Nations. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/article-64-mechanism> (Başvuru tarihi: 05.02.2025).
- United Nations (1995). “Report Of The United Conference on the Human Environment. Un Library”, New York. (Başvuru tarihi: 14.08.2024).
- United Nations, “United Nations Conference on the Human Environment, 5-16 June 1972, Stockholm”. Birleşmiş Milletlerin resmî sitesi, <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972> (Başvuru tarihi: 29.10.2024)
- Yiğitbaşıoğlu, H. (2000). Türkiye'de Tarım Topraklarının Kullanımında Yapılan Başlıca Yanlışlıklar ve Bunlara Bir Örnek: Eskişehir. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 40(4), 3-12.
- Zengin, E ve Arabhanova, R. (2009). “Bölgesel Çevre Sorunları ve Azerbaycan: Ülkeyi Etkileyen Önemli Çevre Sorunları ve Çözüm Çalışmalarında İşbirliği Arayışları”, Avrasya Etüdleri Dergisi. 35(1):7-32.